

Número 2, març 1999

Les notes preliminars dels anuaris de les biblioteques populars

Teresa Mañà

Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació

Universitat de Barcelona

mana@bd.ub.es

Les notes preliminars són els textos introductoris dels anuaris de les biblioteques populars. Aquests textos són obra de Jordi Rubió¹, que escrivia aquestes introduccions en funció del seu càrrec de director tècnic de Biblioteques Populars, càrrec que mantingué i compaginà amb el de director de la Biblioteca de Catalunya fins al final de la guerra.

Els anuaris de les biblioteques populars recullen l'activitat duta a terme per les biblioteques creades per la Mancomunitat, des de l'any 1922 fins al 1935². Al llarg d'aquests catorze anys, els anuaris només van deixar de publicar el volum corresponent a l'any 1924, però les dades s'incloueren en el volum de l'any següent, 1925. En total, els tretze anuaris inclouen en cada volum un text preliminar, amb un màxim de 12 pàgines, sense títol i sense signar, que consta en el sumari dels anuaris com a «Nota preliminar» i que així anomenarem. L'anàlisi i el repàs d'aquestes notes introductòries ens ofereixen la visió que Rubió tenia de les biblioteques i posen de manifest aquells aspectes que considerava rellevants en la implantació i el desenvolupament d'aquest servei. En aquest article presentem una anàlisi cronològica de les «notes preliminars», i en destaquem aquells fragments que ens han semblat més significatius del projecte de les biblioteques populars.

La primera nota preliminar, que és també la més breu —només una pàgina— correspon a l'anuari del 1922 i Rubió hi deixa constància de l'objectiu d'aquesta publicació: «Cada any s'hi aplegaran les memòries presentades a la nostra Reunió³, ja tradicional; s'hi donarà compte de les noves reglamentacions que, per a millorar-los, vagin introduint-se en els serveis de les biblioteques de la Mancomunitat, i es publicaran les dades estadístiques de llur moviment. Convertit així en ressò de la nostra vida, l'*Anuari* ens servirà alhora d'història i d'instrument de relació» (1922, p. 5).

L'any següent, el 1923, en un text més ampliat —4 pàgines— Rubió comenta l'aplicació de les noves normes per al recompte estadístic, que permeten dades més fiables, i l'índex de creixença pausat d'un servei de nova incorporació dins de les biblioteques públiques: el préstec. Aquest servei funcionà, a la majoria de les biblioteques, posteriorment a la seva obertura (Olot fou la primera en posar-lo en funcionament el 1919, un any

després de la seva inauguració; d'altres trigaren bastants anys, com per exemple Sallent, oberta el 1918, on entrà en funcionament el 1922) i a Espanya foren les primeres institucions que facilitaren documents en préstec amb gran sorpresa i èxit de públic com fan constar les bibliotecàries en les memòries. Any rere any, el servei de préstec va tenir un major rendiment i es demostrà que era el servei més eficaç de les biblioteques populars.

En aquesta nota preliminar, Rubió planteja per primera vegada una qüestió tècnica —ja encetada en la Sisena Reunió de Bibliotecàries— que trigarà a solucionar-se: «trobar un procediment perquè els catàlegs de les Biblioteques tinguin l'eficàcia i donin el rendiment que d'ells se'n pot esperar» (1923, p. 6) No és gens estranya aquesta preocupació, atès que els catàlegs que hi havia a les biblioteques eren solament el catàleg d'autors i el catàleg sistemàtic, sense cap altre instrument que permetés al lector recuperar els documents a partir de la matèria. Vist que la consulta del catàleg sistemàtic resulta difícil per al lector, es busquen solucions provisionals com ara les de reunir en volums, acompanyades d'un índex de conceptes, les guies de lectura o que «cada Biblioteca redacti el catàleg d'una selecció dels seus llibres per ordre alfabètic de conceptes, del qual se'n trauran còpies mecanografiades ...» (1923, p. 6). La necessitat d'un catàleg de matèries a la manera dels *subject headings* de les biblioteques anglosaxones és palesa però presenta dificultats perquè cal traduir i fixar els termes en català. No serà fins a l'any 1934 que els catàlegs de les biblioteques quedaran completats amb aquesta nova eina.

En aquestes introduccions també s'hi troba notícia de projectes que no van arribar a reeixir; concretament, a l'anuari del 1923 s'esmenten les noves biblioteques concedides⁴ (però cap d'elles s'obrirà en els anys venidors), s'espera la inauguració de la biblioteca de Vic el 1924, que es veurà estroncada pel cop d'estat de Primo de Rivera, i s'informa de la col·locació de la primera pedra per a les biblioteques de Terrassa i Badalona, que no veuran la llum. La nota del 1923 acaba, com serà habitual en altres textos introductoris, amb una admonició a la tasca suprema de la bibliotecària: «Totes les Bibliotecàries se senten investides d'una missió d'idealisme abnegat, perquè totes saben que constitueixen una Companyia. Per això, el dia que una altra Biblioteca obre ses portes s'enforteix llur optimisme i es multiplica llur confiança. Aquest era el sentit de l'*Oració de les bibliotecàries en encendre la llàntia* que l'Eugeni d'Ors posava en els seus llavis» (1923, p. 8)⁵.

La nota preliminar de l'anuari del 1924-1925 consigna amb el canvi de llengua —escrit en castellà, porta el títol *Anuario de las bibliotecas populares*— i el canvi administratiu sofert per les biblioteques populars que han passat a dependre de les respectives diputacions provincials⁶ i se'n dol per les conseqüències que pot tenir, sobretot en casos com el de la Diputació de Lleida, que compta amb una sola biblioteca, la de les Borges Blanques: «lo mismo puede convertirse en un ejemplo fecundo en sugerencias, que en un fósil evocador, pero estéril» (1924-1925, p. 6), com així fou realment. L'augment de préstec és una dada optimista aconseguida «merced al régimen de franca libertad y mutua confianza que reina en estas bibliotecas. El libre acceso del público a los estantes, la Sección infantil y el préstamo de libros, sin pedir más garantías que el conocimiento del domicilio del lector, son las condiciones básicas de nuestra organización de Bibliotecas. Ellas han sido en España las primeras donde se han puesto en práctica estos métodos» (1924-1925, p. 6-7).

L'esdeveniment més important registrat en la part de repàs dels actes de l'anuari del 1926, també en castellà, és la inauguració de la biblioteca de Granollers en presència del Rei, pel que significa de reconeixement a aquestes institucions. En una segona part dedicada als aspectes biblioteconòmics, Rubió apunta, prenent com a model de referència les *county libraries* de les biblioteques anglosaxones, el que seria el *servei dels lots circulants o biblioteques filials*: des de les biblioteques comarcals —assignades per nombre d'habitants, situació geogràfica i potencialitat econòmica— se serviren lots de llibres en préstec a poblacions més petites que estarien dipositats a les escoles i atesos pels mestres, considerats com les persones més preparades, «siempre que los maestros tuvieran abnegación suficiente para recargar su trabajo con la vigilancia de los lotes circulantes de lectura» (1926, p. 10). La gestió de les biblioteques filials és un tema de preocupació que Rubió comentarà sovint en aquestes introduccions: la manca de pressupost o la inestabilitat dels responsables impediran, però, que mai es creï una xarxa prou sòlida de punts de servei.

En l'anuari del 1927, Rubió glossa «el ejemplo admirable de amor al oficio» (1927, p. 5) de les bibliotecàries i enceta un altre tema pel qual mostrarà preocupació al llarg de la seva gestió: la lectura de novel·les enfront d'obres d'estudi. Segons la seva opinió, les biblioteques han d'oferir tota mena de lectures, i fa una defensa dels lectors de novel·les, però sense perdre de vista que la bondat es basa en altres menes de llibres: «La austera actitud de los que condenan como un lamentable extravío la afición a la lectura de novelas, resulta pedante, y, lo que es peor, contraproducente, en una biblioteca que, por su carácter, ha de acoger a toda clase de lectores. Pero claro está que nuestras Bibliotecas ni pueden ni deben adquirir todo lo que el público pide en este ramo de libros... Una biblioteca es un instrumento de cultura, y poca o ninguna eficacia tendrá el maestro que anduviera a remolque de sus discípulos. El paladar más estragado por la lectura sin tasa de novelas, acabará por alternarlas muy gustoso con los libros de viajes y exploraciones geográficas, por ejemplo. Y si no es así, y se pierde un lector, tampoco ha de preocuparnos demasiado. Al fin y al cabo, no es una medida de cantidad, sino de calidad la que sirve de exponente a la eficacia de una biblioteca» (1927, p. 6). Preocupades pel tema, les bibliotecàries dedicaran els seus informes a parlar-ne, tant el 1927 com el 1928.

Veiem, en l'anuari del 1928, un exemple de com la implantació de biblioteques populars, era considerada com una tasca comuna a la qual havia de contribuir tota institució; les biblioteques populars es feliciten per la inauguració de la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis de Sabadell i per l'èxit obtingut per les de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i les consideren totes com a components del mateix projecte: «Nunca la obra de las Bibliotecas Populares en nuestra patria ha justificado tanto las esperanzas puestas en ella» (1928, p. 8).

Una de les innovacions que també caracteritzen les biblioteques populars —ultra les ja esmentades del préstec, el lliure accés o la secció infantil— és la creació de la *col·lecció local*, recollida en les Instruccions del 1922. En l'anuari del 1928, amb motiu de la inauguració de la Biblioteca de Manresa, Rubió recorda: «Ya es sabido que todas nuestras Bibliotecas Populares poseen una sección de bibliografía local, que las individualiza, matizando su fisonomía con los rasgos característicos de la población cuya vida comparten. En Manresa quiso el Ayuntamiento, desde el primer día, que ingresaran en la Biblioteca Popular aquellos libros de los existentes en el Archivo Municipal, que fuesen adecuados para iniciar la sección local» (1928, p. 5-6). Al llarg dels anys aquestes seccions

s'erigiren en el fons més important i més accessible d'informació local impresa.

L'anuari del 1929 recupera en la nota preliminar la redacció en català, ja que els articles i les memòries que inclou havien estat redactats i compostos en castellà. La nota preliminar se'n congratula: «la desaparició de la Dictadura ha vingut a temps de fer possible que la nostra llengua catalana s'hi vegi honorada. L'any 1923 va ésser el darrer en què ens fou permès d'emprar-la en aquestes planes. El que ve, si Déu vol, el nostre *Anuari* tornarà a ésser tot ell escrit en la llengua que les Bibliotecàries usen per a comunicar-se amb els seus llegidors» (1929, p. 5). També hi queden recollits els avatars de la Biblioteca de Vic, prevista per al 1924 i que el cop d'estat ajornà i altres maniobres impossibilitaren; finalment se'n preveu l'obertura per al 1930, com també la de Calella⁷. La biblioteca per a Mollet, de la qual s'informa que ha estat concedida el 1929, no tirarà endavant (1929, p. 7).

«Ja la impremta havia estampat les pàgines que segueixen de l'*Anuari* 1930 de les Biblioteques de la Diputació de Barcelona, quan en posar-nos a redactar aquestes ratlles introductòries, sentim que la mà ens tremola d'emoció davant la imminència d'una gran transformació històrica» (1930, p. 1). Així s'inicia la nota preliminar de l'anuari del 1930, d'un any que havia estat marcat per les tensions polítiques que havien afectat la vida de les biblioteques fins al punt de disminuir el seu rendiment quant a nombre de lectors i llibres a sala: «El club i la plaça, atreuen ara els homes amb més vigoria que la silenciosa sala de la biblioteca, i la lectura de la fulla clandestina i del manifest polític, interessa de vegades més que no pas la del llibre. Aquesta és la causa que la gràfica que marca el total de llibres llegits a les biblioteques de la nostra Diputació... marki una baixa d'alguns milers de llibres. Es la primera vegada que això ocorre en les nostres estadístiques de conjunt» (1930, p. 5). Totes les memòries de les biblioteques se'n faran ressò, tant en la presència dels lectors com en les lectures que aquests fan.

Malgrat la davallada dels resultats, l'entusiasme és present en els darrers paràgrafs d'aquesta nota preliminar on Rubió manifesta «veure acostar-se el dia que totes les biblioteques de Catalunya tornaran a formar aquella família dels dies de la Mancomunitat» i finalitza amb una proclama d'unitat: «Soldats d'una mateixa causa, no és l'uniforme que vestim, sinó la bandera per la qual lluitem allò que ens agermana» (1930, p. 9).

L'atenció i el tracte als infants concorren més d'un cop en les notes preliminars. En algun cas, es tracta de sancionar positivament les mesures preses per les bibliotecàries davant els problemes de disciplina provocats pel públic infantil (1929, p. 7); en d'altres és per recordar la funció educativa de la biblioteca amb aquests lectors, que seran els de demà (1930, p. 8).

El to exultant plana sobre la nota preliminar de l'anuari del 1931: «Aquest *Anuari* és el primer dels nostres que apareixerà sota el signe de la Generalitat de Catalunya. El gran esdeveniment que en escriure els mots preliminars de l'anterior ja pressentíem, s'és produït. Catalunya ha recobrat la seva unitat, no per una concessió revocable del Govern, com en els dies ja superats de la Mancomunitat, sinó per una empenta decisiva de la seva voluntat d'ésser» (1931, p. V). Des del 26 d'octubre del 1931, totes les biblioteques funcionen sota una única direcció del Servei de Biblioteques de la Generalitat⁸. L'alegria per aquest esdeveniment es veu entelada en les observacions per la davallada d'algunes de les estadístiques, que fins aleshores havien augmentat constantment,

davallada produïda també pel mateix canvi polític: «La tensió política ocasionada pels transcendents esdeveniments de l'any 1931 explica a bastament aquesta crisi de lectura, i totes les Bibliotecàries que n'han estat afectades i que l'han observada de prop, coincideixen a assenyalar aquesta causa» (1931, p. VII). L'oferta de lectures per al públic continua sent una preocupació; si abans el preocupava que només llegissin novel·les sense provar altres gèneres, ara es tracta d'evitar un decantament ideològic concret, encara que això pogués garantir un públic: «Una ben ràpida adaptació dels fons de llibres de les nostres Biblioteques a les exigències de la nova ideologia que s'obria camí triomfadorament hauria influït de segur a favor de l'augment dels lectors. (...) Les Biblioteques no han de tancar les seves portes a cap ideologia, però no han de confondre la seva missió amb la dels centres de propaganda política» (1931, p. VII).

A la nota preliminar del 1932 s'anuncia la confecció del catàleg alfabètic de matèries (*subject headings*) redactat en un primer assaig per dues alumnes del curs de pràctiques de l'Escola de Bibliotecàries (1932, p. IX), catàleg que ja s'intentà planejar en la reunió de bibliotecàries del 1924 i que tenia la finalitat de facilitar la consulta dels lectors i agrupar els llibres per matèria. Les dificultats i avantatges que comportava aquest instrument eren analitzades amb deteniment: «Un catàleg d'aquest tipus, si bé necessita basar-se en certes normes fixes de procediment, pot ésser concebut en els detalls d'una manera molt personal i pot servir per a oferir simultàniament diverses tries o agrupaments de llibres, d'acord amb les possibles necessitats dels lectors. Es clar que també podem aconseguir el mateix objecte, i encara amb major plasticitat, fent acoblaments temporals dels llibres en els prestatges. Però els tal agrupaments monogràfics no poden ésser simultanis. El catàleg, en canvi, permet de multiplicar-los conjuntament» (1932, p. IX). El catàleg es posarà en marxa definitivament el 1933.

Les dades estadístiques de lectors adults i infantils i el préstec comporten, per part de Rubió, un extens comentari de gairebé cinc pàgines en l'anuari del 1933 i semblantment en l'anuari del 1934, on posa de manifest comportaments que no s'han modificat amb els anys i que encara es donen actualment, com el major nombre de lectors infantils a sala no correspost amb nombre de préstec⁹ o el cas de biblioteques bàsicament utilitzades pel públic escolar, infantil i juvenil, com ara Manresa i Tortosa, ambdues instal·lades en el mateix edifici de l'institut de segon ensenyament. Cal fer notar com, ja des dels seus inicis, el recull estadístic és considerat com una eina primordial per avaluar els serveis, concepció molt moderna de la planificació de biblioteques.

Un altre tema al qual dedica atenció en la nota preliminar del 1933 és al funcionament de les biblioteques filials, ja apuntat també en l'anuari del 1926. Mancats de pressupost per nodrir-les millor, només els esforços de les bibliotecàries aconsegueixen augmentar any rere any la xarxa de filials, encara que es produeixen desercions. Com hem vist més endarrere, les biblioteques filials estaven sota la responsabilitat dels mestres, considerats com les persones més idònies per a aquesta tasca, però aquests ho feien de manera voluntària, interrompuda a causa dels trasllats: «El canvi de mestres sol ésser la causa de la poca estabilitat en les filials, i és de doldre que no pugui ésser assegurada d'alguna manera la continuïtat del servei de lots circulants. Quan comença a encarrillar-se en la filial l'atenció dels lectors, es trenca de sobte la comunicació entre ells i la Biblioteca central. La conseqüència, quina és? Desil·lusió, primer, desconfiança després, quan hom vulgui reprendre l'obra interrompuda. Les nostres Biblioteques se'n planyen, però no està en llur mà l'evitar-

ho» (1933, p. XI). De tota manera, el còmput al final del 1935 és de 36 filials.

En l'anuari del 1934, destaca el comentari sobre les condicions de préstec, que no requerien més que l'acreditació del lector, a les biblioteques urbanes, com es desprèn d'aquestes línies: « La Biblioteca «Pere Vila» no ha implantat encara el servei de préstec. Hem volgut estudiar prèviament el caràcter i condicions del públic que hi concorre. Per altra banda, les circumstàncies pròpies d'una gran ciutat exigeixen mesurar molt la forma en què caldrà exigir les necessàries garanties per part dels lectors...» (1934, p. VII).

El conflicte de competències entre les biblioteques populars i les biblioteques provincials es manifesta en la necessitat del traspàs a la Generalitat del conjunt de biblioteques de l'Estat a Catalunya, ja esmentat prèviament en una altra nota introductòria (1932, p. V) i que s'apunta com a imminent en l'anuari del 1935. Rubió ho veu imprescindible: «hem d'enfocar de manera preferent el donar eficàcia, que mai no han tinguda, a les anomenades Biblioteques Provincials» (1932, p. IV).

En el terreny dels projectes, en aquest darrer anuari, Rubió anuncia dues concessions fetes a Palafrugell i Esparreguera, de les quals només la segona s'obrirà en temps de guerra.

En l'anuari del 1935 es fa constar la presència d'una persona en el Servei Central de Biblioteques de la Generalitat per ocupar-se de les filials: Justa Balló, auxiliar de Figueres, després d'haver gaudit d'una beca per estudiar l'organització de les *county libraries* a Anglaterra, obté la plaça per a la distribució i el control dels lots de llibres. Així, s'estructura el Servei: «Des d'ara, el Servei central de Biblioteques consta de dos departaments: un dedicat a la comunicació amb les Populars i a llur organització i control, i l'altre a la millora i estímul de les Biblioteques filials i subvencionades per la Generalitat amb lots de llibres» (1935, p. XI). Malgrat l'esclat de la guerra, aquesta organització es mantingué i també es mantingué el servei actiu de les biblioteques al llarg dels tres anys, tot i que no es publicà cap altre anuari fins a l'any 1940.

Al marge dels aspectes citats, altres temes són presents en els anuals d'una manera menys constant, com ara la celebració emotiva de la Festa del Llibre, lluny d'actes encarcarats i oficialistes, o el comentari sobre l'emplaçament idoni de les biblioteques, algunes allunyades dels nuclis urbans, enmig de jardins, com ara Sallent o Olot, cosa que els treia públic en l'època hivernal o en temps de tensions socials.

En conjunt, però, les notes introductòries dels anuals ens presenten unes biblioteques modernes en serveis i sistemes: el valor de les xifres estadístiques, l'extensió dels serveis bibliotecaris amb els lots circulants, el plantejament i la resolució de qüestions tècniques per al millor accés del públic a la informació i a l'ús dels documents, l'atenció que requereix el públic infantil, són temes que mereixen el comentari de Jordi Rubió sense oblidar el reconeixement de la fidelitat i la vocació del personal¹⁰, instrument essencial del projecte de biblioteques populars. Tot plegat configura un material valuós per a l'estudi tant necessari de les biblioteques populars a Catalunya.

¹ L'autoria de la «Nota preliminar» és deguda a Jordi Rubió encara que mai no

signava, tal com es recull a l'obra de Rosalia Guilleumas, Amadeu-J. Soberanas, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1985).

² El volum corresponent a l'any 1936 no va ser mai editat, malgrat que va ser redactat i corregit.

³ Les Reunions de Bibliotecàries, previstes en el Reglament de Biblioteques Populars del 1920, consistien en una trobada entre les bibliotecàries en exercici i l'Escola per tal de garantir el contacte i la formació permanent. Han estat àmpliament documentades en el treball d'Assumpció Estivill, p.102-108, i se'n troba un resum de les sis primeres (1918-1923) a l'*Anuari* del 1923, p.121-125.

⁴ Segons el concurs s'havien concedit biblioteques a les següents poblacions: Pobla de Lillet, Banyoles, Tiana, Balaguer, Igualada i Mataró.

⁵ Eugeni d'Ors havia redactat una oració, impresa en una targeta amb la imatge de la Maredeu, amb llicència eclesiàstica de 1918, el text de la qual es reproduïx a Consol Pastor, «Eugeni d'Ors, fundador i director de la "Escuela Superior de Bibliotecarias de Barcelona"», *Biblioteconomía*, año XI, n. 40 (julio-diciembre 1954), p. 90-94.

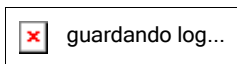
⁶ Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, la responsabilitat administrativa de les biblioteques passà a mans de les diputacions provincials, i la Diputació de Barcelona es va fer càrrec de les que havien quedat sota la seva tutela: Sallent, Canet i Pineda. Això no afecta, però, a la direcció tècnica, que seguí sota la responsabilitat de Jordi Rubió.

⁷ Totes dues iniciaren el seu funcionament l'any 1931.

⁸ En aquest anuari, precedeix el títol Generalitat de Catalunya en lloc de Diputació que constava des del 1924-1925.

⁹ Per exemple, Pineda té una mitjana diària de 32 infants oposada a una mitjana de préstec de 3 volums; a Ulldecona, amb 27 nens, l'ús del préstec no arriba a 1 (0,47).

¹⁰ Per a l'estudi de la professió, cal remetre's a l'exhaustiu estudi d'Assumpció Estivill, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939* (Barcelona: Diputació, 1992).

Articles similars a BiD

- [Com les biblioteques poden promoure la lectura a partir d'activitats basades en Internet](#). Hapel, Rolf. (2009)
- [Les vacances, l'oci i la lectura : la Biblioteca d'estiu – la Biblioteca a la Fresca – d'Alcossebre, Alcalà de Xivert \(2004-2008\)](#). Varona Gil, Josep Eugeni; Gómez García, Carmen. (2009)
- [Les enquestes als usuaris de les biblioteques públiques de Catalunya : comentaris metodològics](#). Laporte Roselló, Antoni. (2009)
- [Disseny i desenvolupament de polítiques de comunicació i difusió per a joves a la Biblioteca de Caldes de Montbui](#). Moreno Díaz, Juan Manuel. (2009)
- [Instruments bàsics per planificar estratègicament el servei de biblioteca pública](#). Omella i Claparols, Ester; Permanyer i Bastardas, Jordi; Vilagrosa Alquézar, Enric. (2009)

Articles similars a Temària

- [Años de formación, Jornadas de reunión](#). Maestro Peguenaute, Asun. (2000)
- [Resultados de la encuesta al personal bibliotecario de las Bibliotecas Públicas de Navarra](#). Dirección General de Cultura-Institución Príncipe de Viana.. (2000)
- [Lectura i públic lector a les Biblioteques Populars \(1924-1936\)](#). Mañà, Teresa. (1994)
- [Alfabetización informacional para una sociedad intercultural : algunas iniciativas desde las bibliotecas públicas](#). Pinto Molina, María; Sales, Adoración. (2007)
- [Las páginas web de las bibliotecas públicas dirigidas a adolescentes : cómo satisfacer las necesidades de los jóvenes de hoy a través de Internet](#). Hughes-Hassel, Sandra; Miller, Erika Thickman. (2006)

Articles del mateix autor a Temària

[Mañà, Teresa](#)

[[més informació](#)]

Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació
Universitat de Barcelona
Barcelona, març de 1999
<http://www.ub.edu/biblio> • [Comentaris](#)

[Citació recomanada](#) • [Metadades](#)
[UB](#) • [Facultat](#) • [BiD](#)